

HOOFDSTUK 1

GLOBAL OVERZICHT VAN DE JOODSE GESCHIEDENIS.

Judith Mendes da Costa wordt geboren op zondag 25 augustus 1895 in een orthodox Joodse Portugese familie in Amsterdam. Daarom is het zinnig zeer kort de geschiedenis van het Joodse volk te beschrijven.

Dit globale overzicht is samengesteld uit de gegevens – soms letterlijk opgenomen - die aanwezig zijn in Wikipedia onder de trefwoorden: Joodse geschiedenis, tenach, ballingschap, diaspora, synagoge etc. en uit andere bronnen.

Joodse stammen kennen een lang stamverhaal. Levend in Mesopotamië vestigen ze zich in het land Kanaän: een strook langs de Middellandse Zee tussen Libanon en Egypte. In langdurige droogteperiodes moeten de stammen met hun vee uitwijken naar de Egyptische delta.

Mozes brengt hen terug richting Kanaän. Zelf ziet hij het land vanuit Jericho en sterft daar. Jozua trekt het land binnen en elk van de twaalf stammen bezet een stuk grond.

De Joodse geschiedenis is na mondelinge overlevering bijeen gebracht op rollen met de naam *Tenach*. De titel is gevormd uit de eerste letters van de drie onderdelen:

T van Tora

Tora is een Hebreeuws woord dat onderwijzing, leer, instructie of wet betekent. In het jodendom gebruikt men dit woord meestal voor de *eerste vijf boeken van de Tenach* (Hebreeuwse Bijbel),

- Bereesjiet (Genesis)**
- Sjemot (Exodus)**

- **Wajikra (Leviticus)**
- **Bemidbar (Numeri)**
- **Dewariem (Deuteronomium)**

N van Newieiem (Profeten)

CH van Ketoewiem (Geschriften).

Deze indrukwekkende documenten getuigen van het Godsgeloof van het joodse volk, de ondervonden trouw van de Ene God aan zijn volk en zijn steun in de moeilijke gang tussen de volkeren.

Ik citeer uit de Bijbelvertaling van Oussoren, Pieter (2007). *De Goudse Bijbel*. Vught: SkanDalon & Plantijn.

Grote lijnen van de Joodse geschiedenis.

De 16de eeuw v. Chr. wordt gezien als de

tijd van de aartsvaders: Abraham, Izaäk en Jacob. Abraham, de leider van een nomadische stam, migreert vanuit Mesopotamië – het gebied van de rivieren de Tigris en Eufraat - naar Kanaän, het gebied ten westen van de Jordaan. Men vindt weiden en bronnen.

Grote droogte dwingt Abraham meerdere keren uit te wijken naar het zuiden. Hij vestigt zich in de Nijl-delta.

Circa 14de eeuw.

De Egyptische farao's zijn niet zo belust op dit volk dat veel leden telt en sterk wordt. Deze mee-eters worden gedwongen te helpen aan de bouw van piramiden, graf-tombes van de Farao's. Bijbelse geschiedschrijvers typeren deze tijd als 'slavernij'.

Circa 1300.

Circa 1300 verlaat Mozes met de Israëlieten Egypte. De tuittocht is moeilijk en enkele keren dreigt een crisis. Mozes weet mensen te motiveren door zijn persoonlijke

trouw aan 'de Ene', de God van Abraham, Izaäk en Jacob. Bij de Sinai ontvangt Mozes van de Ene tien aanwijzingen om in een stamverband te leven. De woorden worden in klei gegrift en bewaard in een draagkist – de ark van het Verbond - die meegevoerd wordt met de groep.

Als de groepen zijn aangekomen in de 'velden van Moab' bestijgt Mozes de berg Nebo. *'Inderdaad kan men vanaf deze top over het ruim elfhonderd meter lager liggende Jordaandal heen, het hele centrale heuvelland van Palestina overzien, van Hebron tot Galilea, met daarachter de besneeuwde Hermon. Zuidwaarts ligt de Dode Zee waar de Jordaan in uitstroomt.'* (Grollenberg.(1952⁵).

Mozes had niet het geluk zijn volk daar binnen te leiden.
Bijlage 1

Circa 1260-926 trekken de Israëlieten onder leiding van Jozua het land binnen. Tien stammen gaan naar het noorden, twee naar het zuiden. Ze treffen daar een ontwikkelde samenleving aan met stadstaatjes.

Wijze mannen, - de richters -, ordenen de samenleving. Saul wordt de eerste koning van Israël. Er breekt een bloeitijd aan onder koning David en koning Salomo die in Jeruzalem op de Sions berg een tempel bouwt voor de Ene.

Bijbels Woordenboek. (1965/1968).

De tijd van de deportaties.

734 De Assyrische deportatie.

Na de verloren oorlog van Pekach, koning van Israël – 736-732 - met Tiglitpilesar III van Assyrië worden de inwoners van de veroverde steden naar Assyrië gedeporteerd. Over hun lot weten we niets.

Na de verloren oorlog van Hosea, de 19de en laatste koning

van Israël – 732-724 - met Salmanassar V van Assyrië en de val van Samaria, worden vele Israëlieten door Sargon II gedeporteerd naar Chalach en enige steden in Medië. Volgens Assyrische opgave betreft het hier 27.290 mensen. Ook over het lot van deze mensen weten we niets; waarschijnlijk zijn zij totaal in hun omgeving opgegaan.

Toen Semitische en Chaldese stammen het Tweestromenland binnendrongen, ontstond een verwarde situatie, waarin de koning van Assyrië in het noorden en de koning van de grootmacht Babylon in het zuiden een rol spelen.

586-539: De Babylonische gevangenschap.

In 625 komt de krachtige Babylonisch

e heerser Nebopolassar aan het bewind, die na veel strijd in 606 de macht van Assyrië ten val brengt.

In 599 breekt een opstand uit in Juda. Koning Nebukadnessar slaat, na een lang beleg van Jeruzalem, op 25 maart 597 deze opstand neer. Juda wordt een provincie van Babylon, waarmee een eind komt aan het onafhankelijke koninkrijk Juda. Hij stelt Gedalja, een autochtone Judeeër, aan tot landvoogd. Deze roept de vele Israëlieten, die naar omringende landen zijn gevlucht, op om terug te keren. Twee maanden later vermoordt een nakomeling van de Koninklijke familie landvoogd Gedalja en zijn Babylonische adviseurs.

586 De afstraffing van Juda – Jeruzalem.

De koning laat als represaille de stadsmuren van Jeruzalem en de tempel verwoesten, samen met de huizen van de belangrijkste burgers. Er volgt een grote deportatie: het begin van de Babylonische Gevangenschap, 586-538.

Onder de gedeporteerden bevinden zich koning Jojakim, de koninklijke familie, hovelingen, edelen, soldaten,

handwerkslieden, slotenmakers (wapenfabrikanten), maar niet de priesters.
Het aantal bedraagt tien tot elf duizend mannen uit de bezittende klassen met hun gezinnen.

Gevolgen van de deportaties.

Ze worden gevestigd in Tel-Abid. In deze concentratie hebben de Israëlieten gelegenheid hun tradities en hun religie met alle voorschriften te bewaren en te beleven. Deskundigen nemen aan dat in deze periode in Babylon de Tenach zijn meer definitieve vorm krijgt.

Zij die achterblijven in Juda zijn de 'geringe lieden' die niets bezitten. De Babylonische opperbevelhebber geeft hen wijnbergen en akkers.

Deze deportaties, vooral die naar Babylon, maken diepe indruk. In de herinnering van Israël wordt deze herdacht o.a. in

psalm 79. Bijlage 2

'Het Davidische Rijksparadigma stortte ineen; de tempel afgebrand en de stadsmuren van Jeruzalem

verwoest. Juda door vreemde troepen bezet, de Judese elite terecht gesteld of gedeporteerd.

Het tienstammenrijk was ten onder gegaan. Velen twijfelden aan de macht van Jahwe en wendden zich in Palestina en in Babylonië tot de oude Kanaänitische of nieuwe Babylonische afgoden.

Hans Küng schrijft.

Bijna vijftig jaar (586-538) zou deze ballingschap duren en heel veel Israëlieten – vooral in Egypte - dachten er zelfs niet meer aan om naar Israël terug te keren. Dit is het begin van de verstrooiing van Israël, de diaspora, die

***tot op de dag van vandaag een historische realiteit is
gebleven.'***

De profeet Jeremia bidt tot de ENE

Klaagliederen hoofdstuk 5:

- 1 Gedenk, ENE, wat aan ons is geschied,
aanschouw het en zie onze smaad aan!**
- 2 Ons erfdeel verviel aan vreemden, onze
huizen aan vreemdelingen.**
- 4 Voor veel geld konden we ons water
drinken, onze houtblokken kwamen te-
gen betaling.**
- 11 Ze hebben in Sion vrouwen onteerd,
jonge meisjes in de steden van Juda.**
- 13 Uitgelezen jonge mannen moesten een
molen dragen, en jongens zijn
gestruikeld onder de houtlast.***
- 14 Ouderen zijn opgehouden met poort-
zitten, jonge mannen met snarenspeel.**
- 15 Opgehouden is de vrolijkheid van ons
hart, veranderd in rouw is onze
reidans.**
- 16 Gevallen is de kroon die ons hoofd
tooi-
de, wee toch ons dat we zo hebben ge-
zondigd!**
- 17 Daarom is ons hart mat geworden,
om dit alles zijn onze ogen verduisterd:**
- 18 om de berg Sion, die zo verwoest ligt,
waar nu vossen hun loop hebben.**

***Iets gewijzigd.**

***'Het einde van het Davidische rijk was niet het einde van
het volk Israël. Integendeel. Juist in de tijd van de
Babylonische ballingschap weet dit volk een verbluffende***

zelfstandigheid te bewaren en toonden leidende krachten een verrassende geestelijke productiviteit. Küng.(2006). 131-132.

539 De Perzen veroveren Babylon.

In 539 wordt Babylon door de Perzen, - vooral Kores II de Grote – veroverd. Zijn politiek en die van zijn opvolgers is de culturen en religieuze eigenheid van de verschillende rijksgebieden te bevorderen.

Daartoe vaardigt hij in 538 een edict uit, waarin hij toestaat de tempel te Jeruzalem op kosten van de Staat te herbouwen. De door Nebukadnessar geconfisqueerde tempelschatten kunnen worden teruggegeven. De Israëlieten mogen terugkeren naar hun land. Hiermee eindigt de Babylonische gevangenschap.

Verspreiding van Joodse stammen.

Deze terugkeer komt langzaam op gang en de herbouw van de Tweede Tempel start pas twaalf jaar later. Küng(2006). 136-137.

Leerhuis in synagoge, Jeruzalem.

Vanuit Palestina en Babylonië verspreiden joodse groepen zich via Syrië naar Klein-Azië, Mesopotamië, het Arabisch schiereiland en naar Centraal-Azië. Tijdens de Hellenistische periode zijn de meeste joodse nederzettingen te

vinden in Egypte. Ook zijn er Joodse groepen in Cyrenaica (in het oosten van Lybië), in havensteden in het oostelijke

Middellandse Zeegebied, langs de Zwarte Zee en uiteindelijk ook in Rome.

Belevingswereld in de synagoge.

Er is geen tempel meer, geen Ark. De eerste noodzaak is

het creëren van een plaats voor samenkomst. Zo ontstaat de synagoge, 'het huis van de samenkomst', het onderricht, het vieren van de feesten en het gebed.

Een andere naam voor synagoge, die vooral door Asjkenazische Joden wordt gebruikt, is *sjoel*, ook wel geschreven als *shul* (Jiddisch, van het Duitse *Schule: school*): een plaats om de Tora te lezen en te onderwijzen.

In de boek-serie *Jonge denkers over grote religies*. (2008). Kampen: Uitgeverij Ten Have, schrijft Hella van den Elshout over JODENDOM. Ik citeer uit hoofdstuk 1.2. *Parallel van mens en taal in de joodse bronnen*, p. 31 vv

'Tijdens een joods religieus jaar wordt in de synagoge op sabbat iedere week een deel uit de Tora gelezen, zodat in een jaar de Tora in zijn geheel voorgelezen is. In de allereerste waarneming is te zien dat de Tora niet de vorm van een boek heeft, maar geschreven is op een rol. In een boek kun je zomaar enkele bladen terug of vooruit bladeren. Met een rol kan dat niet, dan zul je om terug of vooruit te gaan eerst wat er tussen zit dienen te ontrollen. Volgens de traditie symboliseert de rol daarmee de continuïteit, de steeds op dezelfde manier terugkerende cyclus, waarin zowel verleden, toekomst als heden zijn opgerold – niet tegelijkertijd zichtbaar, maar wel aanwezig.

Het 'nu 'ontrolt zich binnen deze continuïteit, soms wat kleiner, soms wat ruimer. Alleen het deel dat open ligt, dat zichtbaar is, dat leesbaar is, betreft het heden. Het heden is dat wat ter sprake wordt gebracht.' 32

Het 'Sjema --

*Hoor Israël, de HEER is onze God,
de HEER is één, de Enige.
Deuteronomium 6, 4.*

Het *Sjema* is het meest centrale gebed in het ochtend- en avondgebed van het Jodendom. De tekst is afkomstig uit de Thora.

Het complete Sjema-gebed bestaat uit drie onderdelen: Deut. 6:4-9, 11:13-21 en Num. 15:37-41.

Het *Sjema* geeft uitdrukking aan het absolute geloof in God en wordt dan ook op belangrijke momenten in het Jodendom uitgesproken. Onder meer bij het slot van de dienst op Jom Kipoer (Grote Verzoendag), maar ook als men de laatste adem uitblaast, of men in die veronderstelling verkeert.

Deze teksten worden megedragen in kleine lederen doosjes en zijn geborgen in de gebedsriem. Teksten zijn ook bevestigd op de deurposten. De teksten zijn: Exodus 13, 1-10; Deut. 6, 4 en 11, 13 en 20.

De recente Nederlandse vertaling van het Sjema luidt:

*Hoor Israël, de HEER is onze God,
de HEER is één, (de Enige). Deut. 6, 4.
Je moet houden van de HEER God
met heel je hart, heel je ziel
en heel je vermogen - Deut. 11,13 -
en je zult deze woorden schrijven
op de deurposten van je huis*

en aan de poorten van je steden.
Deut. 6,9; 11,20.

Joodse gemeenschap in Winterswijk.

De Joodse gemeenschap van Winterswijk bouwt in 1847 een synagoge aan de Jodensteeg, die tot 1889 dienst doet.

In dat jaar betreft men bij de joodse begraafplaats een nieuwe synagoge. Het complex omvat een school voor godsdienstonderwijs en een woning voor de voorzanger.

In oktober 1941 worden in Winterswijk de eerste Joden opgepakt en gedeporteerd naar Westerbork. De synagoge wordt geplunderd en meubilair vernield. Het gebouw wordt als gymnastieklokaal gebruikt tot april 1943. Na de oorlog wordt de synagoge gerestaureerd en in 1951 ingewijd. Er volgt nog een restauratie van 1982 tot 1984. Sinds april 2002 staat tegenover het stadhuis een monument ter herdenking van de weggevoerde Joden. Op het perron van station Winterswijk herinnert een plaque te van Jip Wijngaarden aan de wegvoering van de Joden. Wikipedia

Literatuur, bijlagen, illustraties.

Literatuur

Bijbels Woordenboek. (1965-1969). Roermond: J.J. Romen & Zonen. S.v. Cyrus.

Elshout, Hella van den. (2008).
Kampen:Uitgeverij Ten Have.

Grollenberg O.P. L. H. (1952⁵). *Kleine atlas van de Bijbel.*
Amsterdam. 79: Mozes' dood.

Küng, H. (1999). *Das Judentum, die religiöse Situation der Zeit.*

Vertaling: Jos Augustus en Karl van Klaveren. (2010).
Het Jodendom, wezen, geschiedenis en toekomst.
Utrecht: Uitgeverij ten Have.

Oussoren, Pieter (2007). *De Goudse Bijbel.*
Vught: SkanDalon & Plantijn.

www.wikipedia.nl

Geraadpleegd of geciteerd in volgorde van vermelding ide tekst:

Joodse geschiedenis, de Tien Geboden of Tien Woorden, Eerste tempel, Israël en Juda, Babylon, Farao's, Mozes, Jozua, Saul, Salomo, Assyrië, Diaspora, Synagoge, Reconquista, Verdrijvingsedict.

Noten

Bijlagen

Bijlage 1. Deuteronomium 34.

34, 1 Mozes klimt op van de steppen van Moab naar de berg Nebo, de top van de Pisga in het aanschijn van Jericho; dan laat de Ene hem heel het land zien.

4 Dan zegt de Ene tot hem: dit is het land dat ik heb gezworen aan Abraham, Isaak en Jakob toen ik zei: Aan jouw zaad zal ik het geven! - ik heb het je doen zien met eigen ogen, maar je zult daarheen niet oversteken.

5 Dan sterft hij daar, Mozes, de dienaar van de Ene, in het

land van Moab, op last van de Ene.

6 Die begraaft hem in het dal in het land van Moab tegenover Bet Peor; en niemand weet zijn graf tot op deze dag.

7 Mozes was een man van honderdtwintig jaar toen hij stierf;

ongebleekt was zijn oog en niet vervlogen zijn frisheid.

8 De kinderen Israëls bewenen Mozes op de steppen van Moab dertig maal per dag; zo worden voltooid de dagen van bewening, de rouw om Mozes.

Bijlage 2. Psalm 79

1 O God! - heidenen zijn gekomen in uw erfdeel, hebben uw hal, uw heiligdom ontwijfd, Jeruzalem in puin gelegd!

2 Zij gaven het lijk van uw dienaars te vreten aan de vogels van de hemel, het vlees van uw vrome vrienden aan de wilde beesten van de aarde!

3 Rondom Jeruzalem vergoten ze als water hun bloed en niemand die begroef!

Illustraties

1. Synagoge te Jeruzalem.

2. Leerhuis van de synagoge. Wikipedia

2. Synagoge te Winterswijk. Nederlandse Posterijen.